

Kiskunfélegyháza 1743. évi újratelepülése – egy eddig ismeretlen összeírás tükrében

A török hódoltság megszűnése után az Alföld lakatlan pusztává vált területei fokozatosan újra benépesültek. Az újratelepítések több hullámban zajlottak le. A tágas kun pusztákat Szeged és Kecskemét város bérelte, ezért ezek újranépesedése viszonylag későn, csak a Rákóczi-szabadságharc után kezdődött. Az újratelepült helységek között találjuk Dorozsmát, Üllést, később Majsát és Félegyházát. E folyamattal, tehát a kun puszták és az elnéptelenedett egykori lakott helyek ismételt benépesítésének körülményeivel kapcsolatban, a régebbi és a mai szakirodalomban különböző vélemények olvashatók.

Elsőként az az elképzelés vert gyökeret, hogy Kiskunfélegyháza 1743-ban 219 jászfényszaruai család beköltözésével települt újjá. Legkorábban, a XVIII. sz. végén Bedekovich Lőrinc, a Jászkunság neves földmérője és térképésze adott hangot e nézetnek. „Félegyháza újra megszállított 1743-ik esztendőben, amely Fényszarusi Lakosoknak iparkodása és odaköltözése által” – írja kéziratos könyvében.¹ Hasonlóképpen vélekedett Horváth Péter, Fényes Elek, Galgóczy Károly, Pesti Frigyes és Gyárfás István is.²

Szerelemhegyi Tivadar, Kiskunfélegyháza első monográfusa műve megírásához Kiskunfélegyháza levéltárában is folytatott kutatásokat, bár forrásait könyvében nem jelöli. A kizárólagosan Jászfényszaru-ból történő újratelepítéssel kapcsolatban nála merülnek fel az első kételyek. Monográfiájában először ezt írja: „Fényszaru rajzánál említettük, miszerint 1743-ban onnan kivándorolt 219 jász család telepítette meg Félegyházát, s ezek voltak első lakosai.”³ Bizonyítékul szó szerint leközi Podhradszky György jászkun kerületi főkapitány levelét, melyben engedélyezte a fényszarusiaknak a félegyházi letelepülést. Ugyan-ebben a könyvében másutt, jászfényszarusi, ellési és még más Jász-Fényszaruval szomszédos Jász és Nagykun helységbeli⁴ bevándorlókról ír, s megemlíti egy összeírást is, mely szerint az első év végével Félegyháza lakosságát 218 család jelenti, a 219. pedig a plébánia.⁴ Végző következtetése: „... a lakosság legnagyobb részét Jászfényszaru fiaiból telt ki, de másik tömeges részét Ellés és Apáthi adták. Jöttek azonkívül a Tarjányiak Salgó-Tarjánból, a Verebek Verebéllyről, a Fehérek Kőrösről.”⁵ Szerelemhegyi tehát – ha ellentmondásosan is – felvetette, hogy a betelepítés több helyről történt, s ezzel új irányba terelte a kutatók figyelmét. A továbbiakban a szakirodalom a jászfényszaruai telepések mellett hasonló hangsúllyal említi az „ellésieket” is, mint a betelepülők másik tömeges csoportját.

¹ Bedekovich Lőrinc kéziratos könyve. Idézi: Tóth János: A Jászkunság helyzete a 18. sz. végén. Jászberény, 1976. (Jászsági füzetek 13.) 37. old.

² Horváth Péter: Commentatio de initiis, ac maioribus jazygum et cumanorum... anno 1801. Pestini. 238. old.; Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. V. köt. Pest, 1839. 144. old.; Galgóczy Károly: Pest–Pilis–Solt–Kiskun megye monographiája. 3. rész. A megye részletes leírása. Bp. 1877. 258. old.; Pesti Frigyes kéziratos helynévtárából. I. Jászkunság. Közread. Bognár András, Kecskemét, 1978. 114. old.; Gyárfás István: A Jászkunok személyes és birtokviszonyai. Bp., 1883. 17. old.

³ Szerelemhegyi Tivadar: Kis-Kun-Félegyháza város monographiája. Nagy-Kőrös, 1882–84. 71. old.

⁴ Uo. 101. old.

⁵ Uo. 233. old.

Lényegében így vélekedtek a két világháború között megjelent történeti és helytörténeti munkák szerzői, közöttük Nagy Szeder István Kiskunhalas és Fodor Ferenc, a Jászság történetírója.⁶

A telepítés témájával újabban két kiváló helytörténeti kutató, Mezősi Károly és Fekete János foglalkozott. Mezősi alapvető forrásként használta az 1825-ös canonica visitatiót, valamint Félegyháza 1745-ből származó conscriptióját, amely azonban a betelepülők eredeti lakóhelyét nem tünteti fel. Jórészt névtani vizsgálódása alapján Mezősi nem 219, csupán 90 család betelepülését származtatja Jászfényszaruból, a többit a Jászság más községeiből és a Dorozsma melletti Üllésről (= Ellés). Az üllési (ellési) csoport bevándorlását igazolandó az 1825-ös canonica visitatiót idézi: „Ellés nevű pusztán, mely Szeged fölött, a Duna irányában, körülbelül 3 mérföldre fekszik, letelepedett néhány új lakos azzal a szándékkal, hogy ott állandó lakhelyet épít, és megalapította az Ellés nevű falut; volt ennek az új ellési lakoságnak papja is, Krizsanóczy János. Hallottak közben az ellési lakosok Félegyháza pusztá benépesítéséről, összegyűjtve tehát eszközeiket és minden házi felszerelésüket, elhagyták ellési lakóhelyüket, Félegyházára költöztek, és engedélyt nyervén az új telepeستől lakóhely építésére, a földbér megfizetése fejében ott telket kaptak.”⁷

Mezősi tanulmányának 1974-es megjelenése után lényegében bizonyítottnak lehetett tekinteni, hogy Kiskunfélegyháza döntően jászfényszarui és üllési őslakosokból települt újra. Egészen addig ebben a hitben éltünk mi is, amíg levéltári kutatásaink során rá nem bukkantunk a félegyházi levéltárban egy 1744-ben készült, s addig ismeretlen összeírásra, amely a Kiskunfélegyházára települtek eredeti lakóhelyét is feltünteti, a megye és a helység megjelölésével. Ez a dokumentum egészen új megvilágításba helyezi Kiskunfélegyháza 1743-as újratelepítésének kérdését.

Az új lajstrom 219 sorszámon tartalmazza a lakosok nevét, feltüntetve a velük együtt élő zsellérek nevét és származási helyét is. Az irat általában jól olvasható, kivéve néhány helységnevet, amelyet az összeíró javított vagy rövidítve írt le. A rovatok elnevezése vegyes, latin és magyar nyelvű, a neveket minden esetben magyar nyelven írta. A névsorban feltüntetett lakosok száma a zsellérekkel együtt 289, tehát a 219 családdal együtt 70 zsellér is betelepült. Származási helyek szerint csoportosítva a betelepülőket, az alábbi képet kapjuk:

A megye neve	A betelepültek száma fő	Az ismert helységek száma fő	Az ismeretlen
Jászság	148	9	–
Pest	65	23	8
Kunság	25	3	2
Heves	13	9	1
Hont	7	3	1
Nyitra	4	2	–
Nógrád	2	2	–
Szabolcs	1	1	–
Komárom	1	1	–
Csongrád	1	1	–
Temes	1	1	–
Morvából	1	1	–
Nem jelöl az összeírás	13	–	–
Megállapíthatatlan	7	3	4
Összesen	289	59	16

⁶ Nagy Szeder István: Kiskunhalas város története. III. rész. Kiskunhalas, 1936., Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp., 1942.

⁷ Mezősi Károly: Kiskunfélegyháza településtörténete és XVIII. századi társadalma. In. Cumania II. Kecskemét, 1974. 352. old.

⁸ Lásd erre Petróczy Sándor: Pest megye újratelepülése 1711–1760. In. Pest megye múltjából. B p., 1965. 95–155. old.

Döntő többségük tehát a Jászságból települt és Pest megyéből. A jászsági kirajzás okai ismertek. Pest megyében 1728–1744 között magában is jelentős volt a migráció, ebben az időszakban 13 új község alakult, ugyanakkor a más megyék felé történő kivándorlás is jelentős.⁸ A táblázatból látható, hogy egy-egy helységről nem nagy tömegben jöttek. Azokat a helységeket sorba szedve, ahonnan az összeírtaknak legalábbis 1%-a származik, a helységek száma 17-re csökken. Köztük első helyen áll Jászfényszaru 73 fővel, tehát nem 219, s nem is 90, mint a névtani vizsgálatra építő Mezősi gondolta. A másik két jelentősebb csoport Jász Gál Szent Györgyből és Kunszentmártonból települt át, egyaránt 21–21 fő. Kunszentmárton a XVIII. század elején ugyancsak a Jászságból népesült be, a közben eltelt időszak miatt azonban nem sorolhatjuk egyértelműen a jász lakosságú helyek közé, hiszen a bevándorlás más irányból is folytatódott. Így a Kunszentmártonból Félégyházára áttelepülő 21 család etnikai hovatartozása nem állapítható meg teljes bizonyossággal. Kiskunfélegyháza 1743-as újranepezése tehát nem két helységről, s így teljesen a Jászságból, hanem több mint 50 helységről, s etnikailag sem egységes vidékről történt.

A feldolgozó munka során kétséget kizáróan megállapítottuk, hogy az összeírás üllési betelepülőt nem említ, kivéve Krizsanóczy János papot, aki 1743. július 1-től – egyéb dokumentumok szerint is – valóban Félégyházán tevékenykedett. Melyik dokumentumnak van akkor igaza? – vetődött fel bennünk a kutatói kétely. A Mezősi által is idézett 1825-ös canonica visitationak-e, amely nagy tömegű üllési (ellési) betelepülőt említ, avagy az általunk megtalált 1744-es összeírásnak, amely üllési betelepülőkről nem tud? A kérdés eldöntése végett megvizsgáltuk a kiskunmajsai, kiskunfélegyházi és dorozsmai római katolikus egyházi anyakönyveket, a kiskunmajsai r.k. egyház Historia Domusát, Félégyháza templomszámadásait, valamint egyéb levéltári dokumentumokat. Ennek során megállapítottuk, hogy az 1744-es félegyházi összeírásban szerepelő Krizsnóczy János 1741. május 16-tól 1743. júliusig valóban Üllés papja volt, s ezt követően Félégyházán működött. Félégyházi felbukkanása azonban nem önkéntes betelepülés, hanem áthelyezés következménye volt, s az üllési hívek nem költöztek papjukkal. Helyesebben: költöztek, azonban nem Kiskunfélegyházára, hanem Kiskunmajsára! Az üllési lakosság – amint ezt több kutató is feltételezte – valóban áttelepült, de nem Félégyházára, hanem Majsára. Erről tanúskodnak azok az egyházi anyakönyvek és megmaradt fontosabb számadások, melyek vezetését Üllésen kezdték, s Majsán folytatták. Üllésiek Majsára települését bizonyítja a kiskunmajsai római katolikus közösség Historia Domusa is, amennyiben a szerző így fogalmaz: „Coloni omnes ex possessione Üllés.”

Összegezve vizsgálódásaink eredményét, megállapítható, hogy a források teljes körének feltáratlansága, illetve azok hiánya vezetett a tévesnek bizonyult elképzelések kialakulásához. Podhradzky György jászkun kerületi adminisztrátor levele, melyet Szerelemhegyi Tivadar közöl, valóban a jászfényszarusiak letelepülését engedélyezte Félégyházán. Üllésről csupán az új település első plébánosa származott, aki nem saját elhatározásából, a nvájával együtt telepedett át új helyére, hanem kánonilag helyezték oda. Az üllési lakosok pedig Majsa helységet népesítették be, ugyanabban az évben, 1743-ban, mint amelyben a jászfényszarusiak, kunszentmártoniak stb. Félégyházát.

Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa 1743-as újratelepítésével lényegében lezárult a Kiskunság telepítése. Bevándorlások természetesen még hosszú időn keresztül történtek, különösen a redemptio után, amikor a kiváltságok ismét megerősítést nyertek. A földesúri függéstől mentesített kunsági helységek nem csekély vonzerőt jelentettek a bevándorlók számára. Bizonyítja ezt a települések gyors fejlődése. Új kiskunsági település azonban a későbbiekben már nem keletkezett, a kiürült Üllés is pusztán maradt, s a továbbiakban már csak mint kun pusztája létezett.

Bánkiné Molnár Erzsébet

